

DE LANDBOUW TE OOSTENDE IN DE NEGENTIENDE EEUW

door P. VANDEWALLE

Wie Oostende zegt, denkt in eerste instantie aan de badplaats Oostende met het bijhorend toerisme, handel en verkeer. Tevens wordt ook de haven en de industrie vernoemd, maar weinigen denken eraan dat er te Oostende ook landbouwers zijn. Sedert de fusie van Stene en Zandvoorde met Oostende is de stad nu 3.095 ha groot. Daarvan werd in 1973 1.194 ha of 37 % van het grondgebied door de landbouwbedrijven ingenomen. In hetzelfde jaar werden 93 landbouwbedrijven geteld, nagenoeg allen gelegen op het grondgebied van de voormalige gemeenten Stene en Zandvoorde.

Hoe was de toestand tijdens de negentiende eeuw? Dank zij het bestaan van een aantal landbouwtellingen — allen uitgegeven door het Nationaal Instituut voor de Statistiek te Brussel — kunnen wij de evolutie van de landbouw te Oostende volgen. Tijdens de negentiende eeuw, en na de Belgische Onafhankelijkheid, werden vier landbouwtellingen gehouden: in 1846, 1866, 1880 en 1895. De resultaten van deze tellingen zijn bekend maar de tellingen werden niet op dezelfde manier gehouden.

Vooraleer de resultaten van deze tellingen weer te geven en te bespreken moet eerst een woord gezegd worden over de bodemgesteldheid. Nagenoeg alle landbouwgronden van Oostende, zowel nu als tijdens de vorige eeuw, liggen in de polders, en dan nog hoofdzakelijk in de « historische polders van Oostende » die pas tijdens de zeventiende eeuw gevormd werden na het beruchte beleg van Oostende toen grote overstromingen zeer veel zeeklei hebben afgezet in de onmiddellijke omgeving van de stad.

Het is interessant de evolutie van de landbouwgrond van de stad Oostende te volgen. Wij kunnen dit aan de hand van de cijfers in de tellingen weergeven:

<i>Jaar</i>	<i>Totale grootte in ha</i>	<i>Landbouwgrond in ha</i>	<i>%</i>
1846		112,85	
1866	244	0	0
1880	372,52	33,5	9
1895	376,76	16,53	4,4
1970	1.248		
1973	3.095	1.194	37

Bij deze tabel moeten wel enkele bemerkingen gemaakt worden. Zo werd in de telling van 1846 geen vermelding gemaakt van de totale grootte van de stad en werden bij de landbouwgronden ook deze gronden opgenomen, die meegaan met de hoeven in de stad gelegen, maar buiten de stad liggen.

In 1866 werd geen landbouwgrond te Oostende meer aangetroffen wat er op wijst dat de stad zich zeker tot aan de stadsgrenzen had uitgebreid en alle beschikbare landbouwgrond had ingepalmd. Vanaf 1866 werden echter een aantal grenscorrecties ten voordele van de stad Oostende uitgevoerd waardoor de stad groter werd en waarbij opnieuw landbouwgrond binnen de Oostendse grenzen gevonden werd. In 1880 was er 9 % landbouwgrond maar de stad bleef verder uitbreiden zodat in 1895 de landbouwgrond nog slechts 4,4 % van de totale oppervlakte van de stad uitmaakte. Tijdens de eerste helft van deze eeuw werden echter grote stukken van Mariakerke en Stene aangehecht waardoor de oppervlakte van de stad meer dan verdubbelde. Na de fusie van 1970 werd 37 % van de totale grootte van de stad nog ingenomen door landbouwgrond, maar door de verdergaande verkavelingen ten behoeve van de industrie en de woningbouw zal dit aandeel wel sterk teruggelopen zijn.

Hoe was de toestand van de landbouw in 1846 ?

In 1846 waren er nog te Oostende 20 hoeven waarvan er slechts 3 door hun eigenaars werden uitgebaat, de anderen werden in pacht gehouden. De verdeling volgens grootte ziet er als volgt uit :

<i>Grootte</i>	<i>Aantal</i>	<i>%</i>
- 1 ha	4	20
1 - 5 ha	11	55
5 - 10 ha	1	5
10 - 20 ha	3	15
30 - 35 ha	1	5

Uit de tabel zien wij hoe de kleine hoeven (kleiner dan 5 ha) te Oostende duidelijk overheersen.

Deze 20 bedrijven hadden een gezamenlijke oppervlakte van 112,85 ha waarvan 4,36 ha of 3,9 % door de eigenaar zelf werd gebruikt, de rest werd in pacht gehouden. Op deze 20 bedrijven werkten 12 mannen en 1 vrouw, allen familieleden van de boer, en 1 knecht en 1 meid.

Voor deze 20 bedrijven waren er slechts 15 arbeidskrachten wat laat uitschijnen dat een aantal bedrijfjes gezamenlijk werden uitgebaat.

De 112,85 ha die voor de landbouw bestemd waren kunnen als volgt onderverdeeld worden :

<i>Soort</i>	<i>Ha</i>	<i>%</i>
Weiland	48,98	43,4
Zaailand	63,87	56,6
Totaal	112,85	

Alle landbouwgronden kregen dus in 1846 een bestemming, er werd nergens vermelding van braak genoteerd.

Op de 63,87 ha akkerland werden volgende gewassen verbouwd :

<i>Soort</i>	<i>Ha</i>	<i>%</i>
Tarwe	3,76	5,9
Gerst	18,36	28,7
Haver	2,43	3,8
Erwten	7,05	11
Bonen	11,94	18,7
Bieten	0,18	0,3
Aardappelen	14,62	22,9
Klaver	5,53	8,6
Totaal	63,87	

In volgorde van belangrijkheid geven wij de vijf meest geteelde gewassen :

gerst	28,7 %
aardappelen	22,9
bonen	18,7
erwten	11
klaver	8,6

De opbrengst van deze gewassen werd in de telling eveneens vermeld waarbij een onderscheid werd gemaakt tussen de resultaten van 1846 en van de « normale jaren » :

<i>Soort</i>	<i>1846</i>	<i>« Normaal jaar » per ha</i>
Gerst	4.000 l	4.500 l
Aardappelen	20.000 l	30.000 l
Bonen	1.800 l	2.600 l
Erwten	1.800 l	2.600 l
Tarwe	2.400 l	2.400 l

Met uitzondering van de tarwe lag de opbrengst in 1846 voor alle andere gewassen merkelijk beneden het « normaal » niveau, een feit dat overal trouwens werd vastgesteld.

Op de weiden van Oostende werden ondertussen ook dieren gehouden. Eerst werden de paarden geteld, zij werden onderverdeeld volgens geslacht en volgens ouderdom :

	<i>Hengst</i>	<i>Merrie</i>	<i>Ruin</i>	<i>Totaal</i>
+ 3 jaar	3	68	25	96
— 3 jaar	2	2	1	5
Totaal	5	70	26	101

Als wij van het standpunt uitgaan dat alleen de paarden van meer dan drie jaar oud in aanmerking komen voor het werk op de akkers, dan moeten wij vaststellen dat er te Oostende voor 63,87 ha akkerland 96 paarden voorhanden zijn ; dit is één paard per 0,66 ha land. Normaal telt men één paard per 5 ha akkerland, de wanverhouding te Oostende moet als volgt verklaard worden : in deze telling werden alle paarden te Oostende aanwezig genomen, zowel de paarden op de hoeven als deze gehouden door voerlui en handelaars binnen de stad.

De trekkracht geleverd door paarden werd nog aangevuld met 4 ezels. Naast paarden werden er op het Oostendse grondgebied ook runderen gehouden, ook deze dieren werden ingedeeld volgens ouderdom en geslacht.

	<i>Koeien</i>	<i>Ossen</i>
+ 2 jaar	136	
— 2 jaar	5	
Totaal	141	

Te Oostende werden uitsluitend melkkoeien en vaarzen gehouden : op de 48,98 ha beschikbaar weiland werden 136 koeien geteld of één koe per 0,36 ha weiland. Ook hier is er een wanverhouding want normaal is er maar één koe per 0,5 tot 1 ha weiland. Wij mogen echter niet vergeten dat er te Oostende heel wat « stedemelkers » waren en ook deze dieren, voor wie geen weiland beschikbaar was, werden in de telling opgenomen.

Schape werden er te Oostende in 1846 niet gehouden, wel komen er 3 geiten in de telling voor.

Ook de varkensteelt was relatief onbeduidend : er werden maar 6 varkens in de lijsten opgenomen.

Samengevat ziet de veestapel er als volgt uit :

<i>Soort</i>	<i>Aantal</i>	<i>%</i>
Paarden	101	39,6
Runderen	141	55,2
Schape	—	—
Geiten	3	1,2
Varkens	6	2,4
Ezels	4	1,6
Totaal	255	

Beschouwen we de landbouw te Oostende in 1846, dan zien wij dat het gebruik van het akkerland een normaal beeld vertoont, de veestapel daarentegen is veel groter dan het areaal weiland zou kunnen laten vermoeden, maar dit moet verklaard worden door het aandeel van de dieren die voor niet-landbouwdoeleinden gehouden werden.

Uit de telling van 1866 blijkt duidelijk hoe de landbouw te Oostende nog nauwelijks aan bod kwam. Door de voortdurende stadsuitbreiding schijnen de laatste landbouwronde ingenomen te zijn zodat er geen akkerbouw meer voorkwam op het grondgebied van de toenmalige stad. Wel werden nog dieren gehouden binnen de stadsgrenzen.

Bij de paarden is de verdeling de volgende :

	<i>Hengsten</i>	<i>Merries</i>	<i>Ruinen</i>	<i>Totaal</i>
+ 3 jaar	—	—	48	76
— 3 jaar	—	58	—	—

Er worden alleen volwassen paarden geteld in de stad : het zijn dan ook de paarden van handelaars en voerlui die in de statistiek werden opgenomen.

Naast de 76 trekpaarden werden nog 5 ezels gehouden.

Bij de runderen is de situatie de volgende :

	<i>Stieren</i>	<i>Koeien</i>	<i>Ossen</i>
+ 2 jaar	—	47	—
— 2 jaar	—	—	—

Ook in de groep van de runderen werden alleen volwassen dieren gehouden : het gaat hier duidelijk om de melkkoeien van de verschillende « stedemelkers » uit de stad.

De rest van de veestapel was beperkt : 3 geiten en 2 varkens. Wel werd in de telling van 1866 het aantal honden geteld : er werden 511 honden in

de stad aangetroffen.

Uit de telling van 1866 mag gerust gesteld worden dat de stad Oostende binnen haar stadsgrenzen geen landbouwactiviteit meer kende, de aanwezige dieren hebben in feite met de echte landbouw weinig meer te maken.

Het opsplitsen van de gemeente Mariakerke tussen Oostende en Stene heeft aan de stad Oostende opnieuw een landbouwersgebied geschonken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de telling van 1880 opnieuw inlichtingen over de landbouw kan verstrekken.

In 1880 werden 33,5 ha grond als landbouwgrond opgetekend, deze grond was als volgt verdeeld :

<i>Soort</i>	<i>Ha</i>	<i>%</i>
Weiland	14,29	42,7
Akkerland	19,21	57,3
Totaal	33,50	

Op de akkers werden volgende gewassen verbouwd :

<i>Soort</i>	<i>Ha</i>	<i>%</i>
Gerst	4,51	23,5
Haver	0,89	4,6
Bonen	0,44	2,3
Bieten	2,83	14,7
Wortelen	0,02	0,1
Rapen	0,46	2,4
Aardappelen	10,06	52,4

In volgorde van belangrijkheid geven wij de vijf belangrijkste gewassen :

aardappelen	52,4 %
gerst	23,5
bieten	14,7
haver	4,6
rapen	2,3

In vergelijking met 1846 zien wij de sterke opgang van aardappelen en bieten en de achteruitgang van bonen en klaver ; tarwe werd in 1880 zelfs niet meer verbouwd.

De veestapel kon aan de hand van de telling eveneens vergeleken worden. Vooraan komen opnieuw de paarden die eveneens volgens geslacht en ouderdom werden ingedeeld :

	<i>Hengsten</i>	<i>Merries</i>	<i>Ruinen</i>	<i>Totaal</i>
+ 3 jaar	—	77	23	100
— 3 jaar	—	4	—	4
Totaal	—	81	23	104

Honderd volwassen paarden voor een oppervlakte van nauwelijks twintig hectare akkerland is uiteraard een wanverhouding, maar ook hier geldt de reeds gestelde opmerking dat bij deze paarden de trekdiere van de handelaars en voerlieden uit de stad moeten gerekend worden.

Bij de runderen vinden wij volgende verhoudingen :

	<i>Stieren</i>	<i>Koeien</i>	<i>Ossen</i>
+ 2 j.	—	55	—
— 2 j.	—	9	—
Totaal	—	64	—

Ook hier geldt de eerder gestelde opmerking : bij de hier getelde runderen moeten zeker de melkkoeien van de melkventers uit de stad gerekend worden.

Daarnaast werden nog 7 ezels, 7 geiten en 57 varkens geteld; de onderlinge verhouding is dan de volgende :

<i>Soort</i>	<i>Aantal</i>	<i>%</i>
Paarden	104	43,5
Runderen	64	26,8
Ezels	7	2,9
Varkens	7	2,9
Geiten	57	23,8
Totaal	239	

In 1880 is Oostende opnieuw een stad geworden met een zij het bescheiden landbouwareaal, waarbij moet opgemerkt worden dat, in vergelijking met 1846, een aantal andere gewassen de bovenhand halen.

Vijftien jaar na de telling van 1880 werd de laatste telling van de negentiende eeuw gehouden. De niet te stuiten uitbreiding van de bewoning in de stad had als gevolg dat het landbouwareaal opnieuw kleiner werd. Zo bleef er in 1895 nog 16,53 ha grond beschikbaar voor de landbouw; de grondverdeling zag er als volgt uit :

<i>Soort</i>	<i>Ha</i>	<i>%</i>
Weiland	7,83	47,4
Zaailand	8,70	52,6
Totaal	16,53	

Op de 8,7 ha akkerland werden volgende gewassen geteeld :

<i>Soort</i>	<i>Ha</i>	<i>%</i>
Tarwe	0,45	5,2
Rogge	0,37	4,3
Gerst	1,58	18,6
Haver	0,95	10,9
Bieten	0,55	6,3
Wortels	0,30	3,4
Aardappelen	2,00	23
Klaver	0,91	10,5
Totaal	8,70	

Wanneer wij de gewassen rangschikken naar belangrijkheid, krijgen wij volgend beeld :

aardappelen	23 %
gerst	18,2
haver	10,9
klaver	10,5
bieten	6,3

In vergelijking met de vorige tellingen zien wij dat gerst en aardappelen de vaste waarden zijn in de kleine Oostendse landbouw. Dat de Oostendse landbouw kleinschalig was kan afgeleid worden uit de grootten van de landbouwbedrijven. Van de tien bedrijven waren er 6 die volledig gepacht werden en 4 die in eigendom werden gehouden. De verdeling volgens grootte ziet er als volgt uit :

<i>Hoeve</i>	<i>Eigendom</i>	<i>Pacht</i>
— 1 ha	3	2
1 tot 5 ha	1	4
Totaal	4	6

Hoe zag de veestapel eruit in 1895 ?

Laten wij eerst de paarden aan bod komen : zoals in de vorige tellingen werden de dieren ingedeeld volgens geslacht en ouderdom.

	<i>Hengsten</i>	<i>Merries</i>	<i>Ruinen</i>	<i>Totaal</i>
+ 3 jaar	—	12	10	22
— 3 jaar	—	—	—	—

Ook in 1895 waren er veel meer paarden te Oostende dan uitsluitend nodig voor de landbouw; ook hier moet dit overtrokken beeld verklaard worden door de aanwezigheid in de telling van de trekpaarden van voerlui en handelaars.

Hierbij moet nog genoteerd worden dat er in 1895 geen ezels te Oostende werden geteld.

Bij de runderen is de situatie zeer eenvoudig : er werden slechts 37 melkkoeien geteld, ook hier staan wij met een overtrokken beeld omdat ook hier de koeien van de melkhandelaars uit de stad werden meegeteld.

Schapen en geiten werden niet geteld, het aantal varkens bedroeg 7.

De telling van 1895 geeft als eerste een opsomming van het landbouwmateriaal dat gebruikt werd op de hoeven. Voor Oostende is de oogst bijzonder mager : er waren twee ploegen, 1 graanzuiveraar en 1 karnemolen.

In de Oostendse landbouw waren er negen mannen (boeren) werkzaam en één knecht. Het loon van knechten en meiden bedroeg toen respectievelijk 1,5 en 1,6 frank per dag.

Uit de resultaten van de verschillende landbouwtellingen uit de negentiende eeuw kan men bezwaarlijk besluiten dat Oostende een landbouwstad was.

Aanvankelijk was er nog een vrij goed ontwikkelde landbouw in de stad aanwezig, maar de steeds verdere uitdeining van de stad heeft deze landbouw steeds meer op de achtergrond geschoven. Bij dit alles mogen wij echter niet vergeten dat sedert de fusie van 1970 waarbij Stene en Zandvoorde bij de stad werden gevoegd, ongeveer één derde van het grondgebied van de stad landbouwgrond is. Daardoor heeft de stad meer landbouwgrond ter beschikking dan ooit voorheen in de geschiedenis van de stad. Men kan alleen maar hopen dat de huidige stadsbestuurders dit niet vergeten en uiterst spaarzaam omspringen met deze vruchtbare gronden ; zij kunnen soms meer waard zijn als landbouwgrond dan als industrie-terrein.